

Hoog tijd voor een cultuurpolitiek debat

door Ben van Raaij

Het geloof in 'Grote Verhalen' en 'de maakbaarheid van de samenleving' is zwakker dan ooit in de postmoderne, pluralistische maatschappijen. Maar ook de reguliere ad hoc-politiek blijkt aan slijtage onderhevig. Daarom is het tijd voor een middenweg tussen grote visies en kleine compromissen, meent de Rotterdamse politiek filosoof dr. Hans Blokland. En zo iets vraagt om een politiek debat. Blokland verricht op basis van een KNAW-fellowship onderzoek naar het Nederlandse cultuurbeleid. 'Mixed-scanning en burgerschap, een toepassing op de Nederlandse cultuurpolitiek'.

Het 'incrementalisme' is lange tijd beschouwd als de meest kenmerkende - en ook de meest wenselijke - beleidsvorm voor complexe pluralistisch-democratische samenlevingen zoals de onze. Onder dat incrementalisme wordt een beleid verstaan van korte termijn-beslissingen, die organisch tot stand komen in een voortdurend onderhandelingsproces tussen politiek, bureaucratie en belangengroepen. (Dit in tegenstelling tot het 'synoptische' model, dat uitgaat van planmatige maakbaarheid.)

Zo'n beleid van kleine stapjes is volgens Blokland "een onvermijdelijk wankel compromis, zonder achterliggende ratio, zonder coherent plan ter realisering van een verrekend welomschreven doel". De nadelen van onze reguliere incrementalistische ad-hoc politiek beginnen dan ook steeds duidelijker te worden, zegt Blokland. De pluralistische democratie is verworpen tot een "belangengroepen-liberalisme" dat grotendeels functioneert via schimmige akkoordjes tussen lobby's en overheidsbureaucratie.

En dat ondermijnt de legitimiteit van verzorgingsstaat en politiek, stelt hij bezorgd.

Tijd voor ingrijpende verandering dus. Een evenwichtig beleidsalternatief ziet Blokland in het 'mixed-scanning model' van Etzioni. Dat beoogt een synthese van fundamentele maatschappelijke lange termijn-doelen (zoals in het synoptisch model) en een pragmatische stap-voor-stap aanpak (zoals in het incrementalistische model).

KNAW-FELLOW

Blokland studeerde in 1986 af aan de (inmiddels opgeheven) Rotterdamse studierichting politicologie. Hij was daarna werkzaam bij de Stafdirectie Algemene Beleidsontwikkeling van WVC, en promoveerde begin 1991 cum laude bij prof.dr. J. de Valk. In zijn proefschrift 'Vrijheid, autonomie, emancipatie' (Eburon, Delft) ana-

lyseerde Blokland onder meer de verhouding tussen spreidingsbeleid en individuele vrijheid binnen het Nederlandse cultuurbeleid: is dat beleid elitistisch of paternalistisch, of juist een voorwaarde voor de emancipatie van de burger?

Vorig jaar ontving Blokland voor zijn dissertatie de Pieter de la Court-prijs, een tweejarige KNAW-onderscheiding op het terrein van de mens- en maatschappijwetenschappen. Datzelfde jaar volgde bovendien de Jaarprijs Politicologie van de Nederlandse Kring voor de Wetenschap der Politiek.

En nu is hij KNAW-fellow. Hij is ondergebracht bij het Rotterdamse Instituut voor Sociologisch en Bestuurskundig Onderzoek (RISBO). Voor de KNAW-fellowships (300 duizend gulden voor drie jaar) zijn veel meer gegadigden dan plaatsen; elk jaar leidt de procedure tot een waar "circus" in onderzoeksland. "Hoe groter de schaarste, hoe heviger de lobbypraktijken."

Vorig jaar viel Bloklands onderzoek door een "curieuze selectieprocedure" buiten de boot, dit jaar werd hij alsnog uitverkoren. "Ach, als je 't niet haalt, is dat geen reden om in de put te zitten, en als je 't wel haalt, geen reden om jezelf op de borst te kloppen", relativeert hij. "Vooral bij de selectie binnen de universiteiten spelen er allerlei motieven mee die niets te maken hebben met de kwaliteit van een onderzoeksplan."

CULTUURBELEID

Blokland houdt zich in het empirisch deel van zijn huidige project opnieuw bezig met het cultuurbeleid van WVC. Een duidelijke keuze: "Cultuur is het gebied waar de samenleving over zichzelf reflecteert. Bij uitstek ook het veld waar we een fundamentele discussie moeten voeren over welke doeleinden we als samenleving willen nastreven", aldus Blokland.

Daarnaast vertoont de kunstsector alle kenmerken van

het incrementalistisch syndroom: permanente koehandel tussen overheid, bureaucratie, adviesraden en lobbyende belangengroepen. Inzet: de subsidiepot. Een substantieel rationele discussie over cultuurbeleid is ver te zoeken. Wat vind je? Immobilisme, verkokering, stuurloosheid, kortzichtige belangenbehartiging en armoedig gebrek aan cultuurpolitiek kader.

Een extra argument inzake de keuze voor cultuurbeleid werd tenslotte gevormd door de Cultuurnota 1993-1997, die dan ook centraal staat in Bloklands studie. "Het is de eerste poging om een soort 'mixed scanning'-beleid van de grond te krijgen zoals ik dat kende uit de literatuur. En heel toevallig raakte ikzelf daar indertijd bij WVC in de praktijk bij betrokken."

De vierjarige Cultuurnota dateert van 1988. De nota beargumenteert de subsidieverdeling zoals vastgelegd in het gelijktijdig verschijnende Kunstenplan. Doel van de nota is het cultuurbeleid meer structuur en onderbouwing te geven, en tevens de democratische controle te vergemakkelijken. Bovendien is er de hoop dat de nota kan bijdragen aan een breder cultuurpolitiek debat. Blokland onderzoekt in hoeverre de Cultuurnota aan haar doelstellingen beantwoordt en wat er eventueel aan gesleuteld kan worden.

Fundamentele discussie over het kunstbeleid lijkt volgens Blokland in ieder geval geboden. Zo hebben in het huidige stelsel "deskundige sectorvertegenwoordigers" binnen de Raad van de Kunst onevenredig grote invloed op de subsidieverstrekking.

Blokland: "Die deskundigen koesteren specifieke opvattingen over kwaliteit, experiment en vernieuwing, en bepalen daarmee een eenzijdig aanbod dat nog slechts te vatten is door kunstkenner met hoge competentie. Dat sluit participatie van de meerderheid van de bevolking uit. Gevolg is dat met name theater en beeldende kunst zich steeds meer 'loszingen' van het publiek en vooral in debat raken met zichzelf."

Veel mensen begrijpen volgens Blokland moderne

kunst en cultuur dan ook niet meer. Dat resulteert onder meer in afnemende politieke legitimiteit van kunstsubsidies: "Enquêtes van het Sociaal Cultureel Planbureau wijzen al decennia uit dat het draagvlak voor kunstsubsidies afneemt. En kijk ook naar de bezoekercijfers van de theaters - het publiek blijft massaal weg", stelt Blokland.

"De politiek zegt dus tegen de sector: jullie mogen je niet loszingen van de samenleving. De kunstsector roept vervolgens: jullie ondermijnen de autonomie van de kunst. Hoe los je zoiets op? Met debat over de functie van kunst in de samenleving, en de vraag waarom en in hoeverre we kunst moeten subsidiëren. Tot mijn ontsteltenis merk ik dat kunstenaars die vragen niet meer erkennen. Voor hen is het een dogma: er moet geld komen."

Blokland wijst er op dat de overheid tot taak heeft te subsidiëren "wat de markt laat liggen". Het 'Theater van de Lach' redt zich wel, experimenteel toneel niet. "Er is dus bij voorbaat een kloof tussen het brede publiek en de gesubsidieerde kunsten. Vraag is: hoe groot mag die kloof zijn? Dat vereist een politiek debat over avantgardetoneel - om mensen die Beckett niet waarderen, toch duidelijk te maken dat dit gesubsidieerd moet worden. Dat debat heeft de kunstsector zelf nooit aan willen gaan - uit angst - en dit heeft de kloof richting publiek alleen maar vergroot."

DE GROTE STEDEN

De recente stennis rond het advies van de Commissie-Lammers (opheffing van Het Gelders Orkest ten gunste van Opera Forum) is illustratief voor de malaise in het kunstbeleid. Op historische gronden leggen symfonische orkesten een veel groter beslag op de beschikbare gelden dan te rechtvaardigen is, meent Blokland. "Broodnodige reorganisatie van het orkestbestel wordt echter al 20 jaar getraineed door lobby's van achter de Hondsrug, wat reorganisatie keer op keer een onhaalbare kaart maakt."

Hij deelt de argumentatie van WVC, dat toe wil naar twee toporkesten van internationale kwaliteit (Concertgebouworkest en Rotterdams Philharmonisch Orkest) en regionale orkesten met gewijzigde functies (opleidingsplaatsen voor musici en dirigenten, begeleiding van koren en conservatoria). “Maar ook het Limburgs Orkest wil plaatopnamen en gerenommeerde dirigenten, en daarmee concurreren met het Concertgebouworkest. Ze verzwakken hun eigen positie: op kwaliteit kunnen ze nooit winnen, en vervolgens zullen ze een kopje kleiner worden gemaakt.”

Uiteindelijk moet het kunst- en cultuurbeleid prioriteit durven geven aan de (grote) steden, meent Blokland. Misschien zuur voor de operaliefhebber in Coevorden. “Maar da’s onvermijdelijk gezien de eindigheid van de subsidiegelden. Het (groot)stedelijk gebied is nu eenmaal de broedplaats voor kunst en cultuur. Vanwege bibliotheek, bioscoop en theater ben ik indertijd ook in de stad gaan wonen. Die keus heeft ook nadelen: in Rotterdam betaal ik veel meer voor een huis dan in Coevorden, en dan heb ik nog niet eens een tuin.”

De middelen zijn krap, maar simpelweg meer geld voor kunst is geen oplossing, vindt Blokland. Het gaat erom wat met dat geld gebeurt. “Van de Nederlandse overheiduitgaven gaat 1 procent naar cultuur. In Frankrijk is dat maar de helft. Maar daar heeft men de ‘Grands Travaux’, het lef om iets blijvends na te willen laten ongeacht wat ’t kost. In het krenterige Nederland zou iedereen op de achterste benen staan, zoals bij de Stopera. We zijn er vooral blij mee wanneer zoiets door de voorgaande generaties is betaald.”

POLITIEK DEBAT

“Beleid is steeds meer resultante van een voortdurend onderhandelingsproces dat lijdt aan betrekkelijke stuurloosheid, gebrek aan visie en een overmatige nadruk op korte termijn-belangen. In zo’n situatie is het enige echte criterium macht. En al die groepen die geen macht hebben zijn daarmee de klos”, vat Blokland zijn kritiek op het incrementalisme nog eens samen.

Hij ziet daarom alle redenen om - nu de ‘Grote Verhalen’ dood zijn - toch een nieuw kader in hun plaats te zetten, en aan te sluiten bij de “algemene roep” om een politieke debat dat consensus moet opleveren over maatschappelijke middelen en doelen. Doelstelling van zijn onderzoek is daarom “te trachten maatschappelijke structuren uit te denken waarin meer ruimte is voor zo’n debat en voor een substantiële rationaliteit”. Zo’n structuur zou afgeleid kunnen worden van het Amerikaanse jury-systeem: een platform van een honderdtal mensen die een vol jaar worden vrijgesteld om een kwestie te bestuderen, deskundigen te horen, de bevolking via de media te prikkelen, en tot slot een beslissing te nemen (referenda zijn minder geschikt: democratie is geen simpel ja of nee). Het is cruciaal dat zo’n debat uitmondt in concrete besluiten, zegt Blokland onder verwijzing naar het kernenergie-debat. “Aan ‘Brede Maatschappelijke Discussies’ zonder beslismoment hebben we niets.”

Publieke debatten, consensus, normen en waarden... al met al een tamelijk normatief project, zo geeft Blokland toe. Maar dat is eigen aan zijn discipline: “De politicologie houdt zich nu eenmaal bezig met basisvragen die teruggaan tot Aristoteles: wat is het goede leven voor de mens? En hoe richten we de maatschappij zo in dat we dat goede leven kunnen realiseren? Ik geloof dat het zinvol is om vast te stellen wat maatschappelijk na-

strevenswaardig is.”

De PvdA-er Blokland schermt zich wel af van het evenzeer normatief gepreoccupeerde CDA. “Dat de PvdA net als het CDA opteert voor meer substantiële rationaliteit, betekent nog niet dat je dezelfde waarden vooropstelt. Het CDA wil toch vooral terug naar de normen en waarden van de goede oude tijd. Je moet echter ook rekening houden met verschijnselen als individualisering en maatschappelijke schaalvergroting.”

Blijft de vraag of de kunstmatige organisatie van publiek debat en ideologisch draagvlak niet slechts leidt tot meer beleid, verdergaande instrumentalisering, kortom méér van hetzelfde? Blokland bestrijdt die gedachte beslist. “Op instrumenteel rationele wijze kun je best een politieke structuur creëren waarin meer ruimte is voor substantiële rationaliteit.”

Maar is het wezen van instrumentele rationaliteit niet dat zij nooit iets anders genereert dan meer instrumentele rationaliteit? Blokland: “Mijn god, wat dan? Uitgangspunt van de sociale en politieke filosofie moet toch het geloof blijven dat we iets in positieve zin aan de werke-

‘Zuur voor de operaliefhebber in Coevorden, maar het kunst- en cultuurbeleid moet prioriteit durven geven aan de grote steden’

lijke kunnen veranderen. Anders heeft het ook geen zin over politieke vraagstukken na te denken.”

Blokland verwijst naar de Rotterdamse hoogleraar Mark van de Vall, volgens hem een van de overtuigendste pleitbezorgers van de ‘social engineering’. “Van de Vall ontsteekt altijd in grote woede wanneer iemand twijfelt aan de mogelijkheid van doelbewuste maatschappelijke veranderingen. Van de Vall stelt dan steevast dat elk sociaal doel dat zijn linkse ouders zich voor de oorlog stelden, na 1945 door planning in de verzorgingsstaat is gerealiseerd”, aldus Blokland.

Blokland keert zich tegen het “desastreuze” postmoderne defaitisme. “Langs de zijlijn ach en wee roepen en tegelijk door een kennistheoretisch misverstand geen argumenten hebben om iets te veranderen, vind ik een vorm van decadentie. Zo kun je tegen de mensen met lage inkomens, gebrekkige scholing en slechte huizen niet zeggen dat ‘t allemaal maar een ‘taalspel’ is, een realiteit die we kunnen inwisselen voor een willekeurige andere. Je kunt hún realiteit niet zomaar wegpoetsen.”

Maar ook een optimistisch politiek filosoof kent momenten van twijfel. “In mijn somberste buien denk ik wel eens: waar ben ik mee bezig... Want misschien heeft Weber wel gelijk, en is de rationalisering inderdaad een harde poolnacht die we slechts manmoedig kunnen dragen”, aldus Blokland. ♦